

BIBÓ ISTVÁN ÖSSZEGYŰJTÖTT ÍRÁSAI I–III.

A Bibó-életmű sorsa a magyar politikatörténet része. Összegyűjtött szövegeit 1981–84 között jelentette meg Bernben az Európai Protestáns Szabadegyetem. Írásai három kötetének itthoni kiadása 1986-ban a politikai átalakulás egyik előjele volt. Ebből még hiányoztak az 1956-os munkák – ezek túl voltak a bomlófélben lévő, de (még) létező szocializmus tűréshatárán. Aztán az 1990-es, a rendszerváltás Rubiconjának túloldalán kiadott, negyedik kötetbe már ezek is bekerültek. A következő, 2011–2012-es, 12 kötetes centenáriumi életműkiadásban – a Dénes Iván Zoltán vezette Bibó István Szellemi Műhely munkásságának eredményeképpen – a szövegek addig kiadatlan levéltári anyagokkal egészültek ki.

A centenáriumi kiadás kötetei – az alacsony példányszám miatt – ma már gyakorlatilag hozzáférhetetlenek. Ezért feltétlenül üdvözlendő, hogy a Kalligram Kiadó az életművet most három vaskos kötetben összegyűjtve (1107, 745, illetve 1405 oldal) újra kiadta – végtére is a 20. századi magyar politikai gondolkodás legnagyobb formátumú képviselőjéről van szó. Az oeuvre besorolása nem egyszerű: Bibó magát egyértelműen a népi mozgalom örökösének, baloldalinak vallotta, ám írásainak összességéből egy olyan gondolkodó körvonalai rajzolódnak ki, akinél egyszerre vannak jelen a modern politikai gondolkodás három nagy iskolájának, a szocialistának, a liberálisnak és a konzervatívnak az elemei. Ezeket egykori szegedi mesterétől, Horváth Barnától megörökölt – eredetileg a neokantiánus jogfilozófiában alkalmazott – szinoptikus módszer segítségével illesztette be egyetlen narratívába. Politikai gondolkodói ars poéticáját halálos ágyán megfogalmazott töredékes feljegyzése foglalja össze: „Szabadság – egyenlőség – testv. Szintézis? nem is kell – torzulásokat lehangyni Ideológiai hűség = torzulás”.

Jelen kiadás szerkesztője, Dénes Iván Zoltán az oeuvre három nagy problémacentruma köré csoportosítja a szövegeket. A 2016-os első kötet két, egymással összekapcsolódó kérdéskörben mozgó írásokat gyűjt egybe: a vezérszólam az európai társadalomfejlődés értelme, illetve az ehhez kapcsolódó politikai hisztéria problematika. A szövegeközlés érzékelteti Bibó gondolatainak geneziséét a fiatalkori írásoktól a kései szövegekig: világossá válik, hogy a morál és a politika viszonyára, a hatalom humanizálására, illetve a fejlődés kisiklásaként előálló zsákutás helyzetekre és az ezekből kinövő politikai hisztériákra vonatkozó teória konstans módon jelen van gondolkodásában. Igaz ez elitkoncepciójára is: ez ott van már az 1941-es *Vezetés–követés* című előadásvázlatában, de szerves része az 1971-es nagy összefoglaló esszének is. A „politikai hisztéria” című szövegblokkban találjuk a *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* címet viselő 1948-as esszét; ennek jelentőségét a szociálpszichológiai módszernek a maga korában úttörő

jellegű, rendkívül invenciózus alkalmazása adja. Bibó gondolatvilágának hátterét rajzolják meg az itt közölt levelek; ezek kiegészítik, megvilágítják esszéinek gondolatmenetét, bepillantást engednek alkotói műhelyébe.

A 2019-es második kötet a *Demokratikus közösségi értékelési és magatartás-minták* alcímet viseli. Ebben Bibó politikai elemzéseit és 1956-os politikai szerepléséhez kapcsolódó szövegeit találjuk. A tudományos elemzés nem önmagában érdeklő, érdeklődésének középpontjában a demokratikus közösségi cselekvés lehetősége és magatartásmintáinak tartóssá tétele áll: személyében az autoriter és totalitárius berendezkedésekből a remélt és kívánt demokratikus berendezkedésbe való átmenet gyakorlati kérdéseivel foglalkozó politikai gondolkodóval van dolgunk. A politikai mozgásoknak azt az irányát próbálja meg kitapogatni, amely a demokratikus szocializációs minták meggyökereztetéséhez és az egymást kiegészítő szervilis és uralmi attitűdök visszaszorításához vezet. A kötet nyomon követi Bibó intellektuális-morális pályáivét a harmincas évek közepétől egészen élete végéig. Itt is levelek és levéltári anyagok egészítik ki és árnyalják a képet. A politikai cselekvő alakja személyes-emberi kapcsolatainak hálójában jelenik meg. Kiderül, hogy az 1944-es *Szabadságszerető ember tízparancsolatának* szerzője miképpen próbálta meg a demokratikus viselkedés erkölcsi kódexét belügyminisztériumi köztisztviselőként a saját életében megvalósítani 1945 után, amikor – Erdei Ferenc rövid belügyminisztersége alatt – közigazgatási főosztályvezető volt. Ennek az időszaknak fontos dokumentumai a svábok tervezett kitelepítésével foglalkozó szövegek, amelyekben Bibó a morális szempontokat mellőző politikai cselekvés végzetes társadalmi és társadalomlélektani következményeire akarta felhívni felettesei figyelmét. 1948-ban született meg az *Eltorzult magyar alkot, zsákutcás magyar történelem* című nagy esszé, amely a két világháború között oly divatos – manapság ismét reneszánszát élő – nemzetkarakterológia determinista, az apriori módon létező nemzeti tulajdonságok és az ezekhez szabott politikai berendezkedés gondolatával operáló szemléletmódját veszi éles kritika alá. Az 1945–1948 közötti koalíciós időszakban, a kérészéletű korlátozott demokrácia éveiben, maga Bibó láthatóan a politikai helyzet elemzését tartotta legfontosabb feladatának: a politikai elitre, a döntéshozókra kívánt hatni – nem sok sikerrel. Nem a manapság oly divatos vulgárpölitológia az, amit ekkoriban művelt, nem a szavazatmaximalás mikéntjére vonatkozóan akart technikai tanácsokat adni, hanem a politikai cselekvésnek azt az útját kereste, amely a demokratikus közösségi minták meggyökereztetésének irányába mutat. A kötet írásaiból nem csupán a politikai elemző alakja, hanem a bajban levő embertársain jogi ismereteivel segíteni akaró ember alakja is kirajzolódik: beadványok, levelek tanúskodnak erről, amelyekben jogsértő módon bebörtönzött személyek érdekében próbált meg eljárni.

A 2020-as harmadik kötet alcíme: *Az önrendelkezés legitimitása*. A bibói életmű egy, talán kevésbé ismert, de nagyon lényeges részét mutatja be, az előző

kötetekhez hasonlóan, kronologikus sorrendbe rendezve az anyagot: Bibó jogfilozófiai, jogtudományi, a nemzetközi jogi, illetve az ezekhez kapcsolódó politikatudományi, szociológiai, társadalompszichológiai és a közigazgatás reformjával foglalkozó írásait olvashatjuk itt. Az a tény, hogy Bibó pályáját jogfilozófusként, illetve a nemzetközi jog kérdéseivel foglalkozó szakemberként kezdte, alapvetően meghatározta későbbi látásmódját is. Az ígéretes fiatal jogfilozófus a Horváth Barna körül csoportosuló szegedi iskola tagja volt – Vas Tibor és Szabó József mellett –, aki 1935-ös jogfilozófiai írásában, a *Kényszer, jog, szabadságban* a Horváth Barna-féle szinoptikus módszert nemcsak átvette, hanem át is alakította. A nemzetközi konfliktusok iránti korai érdeklődését bizonyítja a *Nemzetközi jog* című írás, amely nemzetközi jogi előadásait gyűjti egybe, s amely, más korai jogtudományi szövegekhez hasonlóan, megelőlegezi a későbbi, a hatvanas években született monumentális konfliktuselméleti esszét, *A nemzetközi államközösség bénultsága és annak okait*, melyben a jogtechnikai apparátus részletesen kifejett történeti kontextusba illeszkedik.

A társadalmi és közigazgatási reformmal foglalkozó írások központi gondolata az, hogy az uralmi szempontoknak nem szabad érvényesülniük a közigazgatásban. Ez a megfontolás köszön vissza Bibó életének utolsó évtizedében született reformjavaslatában is: 1975-ös, *Közigazgatási területrendezés és az 1971. évi településhálózat-fejlesztési koncepció* című 150 oldalas írásában is ezt próbálta meg érvényesíteni egy alapvetően megváltozott társadalmi-politikai környezetben. Az írás utolsó részében vezette elő javaslatát, amely lényegileg 1950-es, saját – Erdei Ferenc tanyás-mezőváros koncepciójára épülő – városfejlesztési tervzetetének átdolgozása.

Nem lehet megkerülni a Bibó időszerűségére vonatkozó kérdést. Aki az angolszász stílusú analitikus politikai filozófia mellett teszi le a garast, az bizony csalódní fog. Bibó a magyar gondolkodásban nagy tradícióval bíró gondolkodói esszé hagyományának jelentős képviselője – aki ezt a műfajt kedveli, örömmel forgatja írásait ma is. Ami pedig az életmű nagy központi témáit illeti – morál és politika viszonyának problémája, a demokratikus politikai szocializáció mintáinak életben tartása és továbbadása –, ezek ma bizony időszerűbbek, mint valaha.

(Bibó István összegyűjtött írásai I–III. (Budapest, Kalligram, 2016–2020, szerkesztette Dénes Iván Zoltán)

Kovács Gábor

PhD, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet